

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Håbets Koloni

Hans Egedes første 7 år på Grønland

H. C. Gulløv
H. C. Kapel

HÅBETS KOLONI

*Hans Egedes første syv år
på Grønland*

H. C. GULLØV og H. C. KAPEL

NATIONALMUSEET

KØBENHAVN 1971

Tilrettelæggelse: Henning Nielsen
Omslag tilrettelagt af Marianne Lunding Hartmann
Omslagsfoto: Niels-Kristian Petersen
Tryk: Andelsbogtrykkeriet i Odense
© Copyright Nationalmuseet 1971
ISBN 87 480 4501 2

Omslagsfotoet viser udsigten fra Håbets Koloni set mod vest. Øvrige fotos og illustrationer ved bogens forfattere.

Indhold

Forord		..	5
Koloniens historie	..		7
Kolonien og dens huse			17
Livet i kolonien			40
Litteraturkommentarer			56
Plancher		.. bagest i bogen	

Forord

Udgravningerne på Håbets Ø er gennemført som et fælles projekt af Det Grønlandske Landsmuseum og Nationalmuseet.

I somrene 1969 og 1970 frilagde arkæologerne og medhjælpere fra Godthåb Hans Egede's store »våningshus« og smedjen i et skærgårdsklima, hvor kulde, blæst og væde var daglige arbejdsvilkår. Dage druknede i regn og gik tabt, og udgraverne fik alle muligheder for at leve sig ind i den tilværelse, som de første kolonister måtte friste herude.

250-året for koloniens etablering var den direkte anledning til at arbejdet blev indledt i disse år. De delvis restaurerede ruiner står rede til at modtage jubilæumsgæsterne den 3. juli 1971. Undersøgelsen bør dog ses i sammenhæng med en bredere anlagt plan, der også vil omfatte udgravning af samtidige eskimoiske bopladser i området. De arkæologiske vidnesbyrd om kulturmødet i Vest Grønland på Hans Egedes tid må tilsvarende graves frem af de ruiner, der blev efterladt af den anden part i sagen.

Hans Egede's eftermæle som Grønlands gode apostel og kolonisationens forstandige grundlægger stod uantastet i de første 200 år. I de senere år har det været omstridt. Han manglede sans for det grønlandske folks kulturværdier og hans metoder var herrefolkets, siger kritikeren. Han var bedre end de fleste mænd på den tid, hævder modparten. Hjemme i kongeriget var der enevælde, stavnsbånd og det var strafbart ikke at gå i kirke. Jævnført med behandlingen af kættere med afvigende meninger i Danmark tog Hans Egede blidt på angakok'en. Han vandt grønlændernes tillid, fordi de følte, at han ville deres bedste . . .

Uanset hvilken alen vi vælger at vurdere Hans Egede efter, om man sætter ham op som symbol på frelseren eller forførelsen, kan arkæologerne dog hævde, at det er forskningens opgave at samle mest muligt stof til belysning af hans person og virke. Det mest umiddelbare resultat af udgravningen af Håbets Koloni er måske et dybere indblik i den daglige kamp for tilværelsen under de ekstreme naturforhold. Livet blev præget deraf i en sådan grad, at det historiske forløb i den tidlige kolonitid kun kan forstås på denne baggrund.

I denne foreløbige fremlæggelse af de arkæologiske undersøgelser opridses først koloniens historie på grundlag af de skriftlige kilder, der i rigt mål beretter om skelsættende begivenheder og om personer, der fik betydning for den fremtidige udvikling. Selvom også det arkæologiske stof frister til at søge efter nye facetter af personen Hans Egede, har det været mere nærliggende her at fremhæve forhold, der supplerer vor historiske viden og især se nærmere på de sider af tilværelsen, som kun lejlighedsvis berøres i kilderne. Det daglige liv og almindelige, anonyme menneskers gøremål var netop så hverdagsagtigt, at det ikke var værd at skrive ned.

Boligen kan nu rekonstrueres med ganske stor nøjagtighed og angive de snævre rammer og ringe muligheder for trivsel. Detaljer som en afløbsrende gennem dørtærsklen til at lede vandet ud af den fugtige bolig, samt knoglen af en lille og vantreven ko afspejler forhold, der utvivlsomt optog kolonien mere end Hans Egedes søndagsprædiken.

Jørgen Meldgård

Koloniens historie

Hans Povelsen Egede blev født den 31. januar 1686 som nummer to af fem børn i Harstad på Hinnøy, Lofotens største ø, i Norge. Faderen, Povel Hansen Egede, var sorenskriver ved Senjen sogn. I 1679 var han flyttet derop fra Vester Egede ved Gisselfeld på Sydsjælland, og efter sin fødeby havde han taget sit navn. Om sønnen, Hans Egede, derfor følte sig mere norsk end dansk, får man vel aldrig at vide, for som borger i det dansk-norske kongerige var det sikkert ganske ligegyldigt for ham; og det kan kun være til hovedpine for den mere nationalbevidste eftertid, at den bragte spørgsmålet på bane. I 1707 blev Hans Egede teologisk kandidat fra Københavns Universitet efter kun 3 års studier og giftede sig med den 13 år ældre Gertrud Rask, ligeledes født på Hinnøy. Kort tid efter fik han det ledige kald i Vågan på Austvågøy syd for ægteparrets fødeø. Her sad han i 10 år, før han i 1718 forlod – som han sagde – den menighed, der elskede ham så højt, for at rejse til Bergen og søge at realisere sin livsopgave.

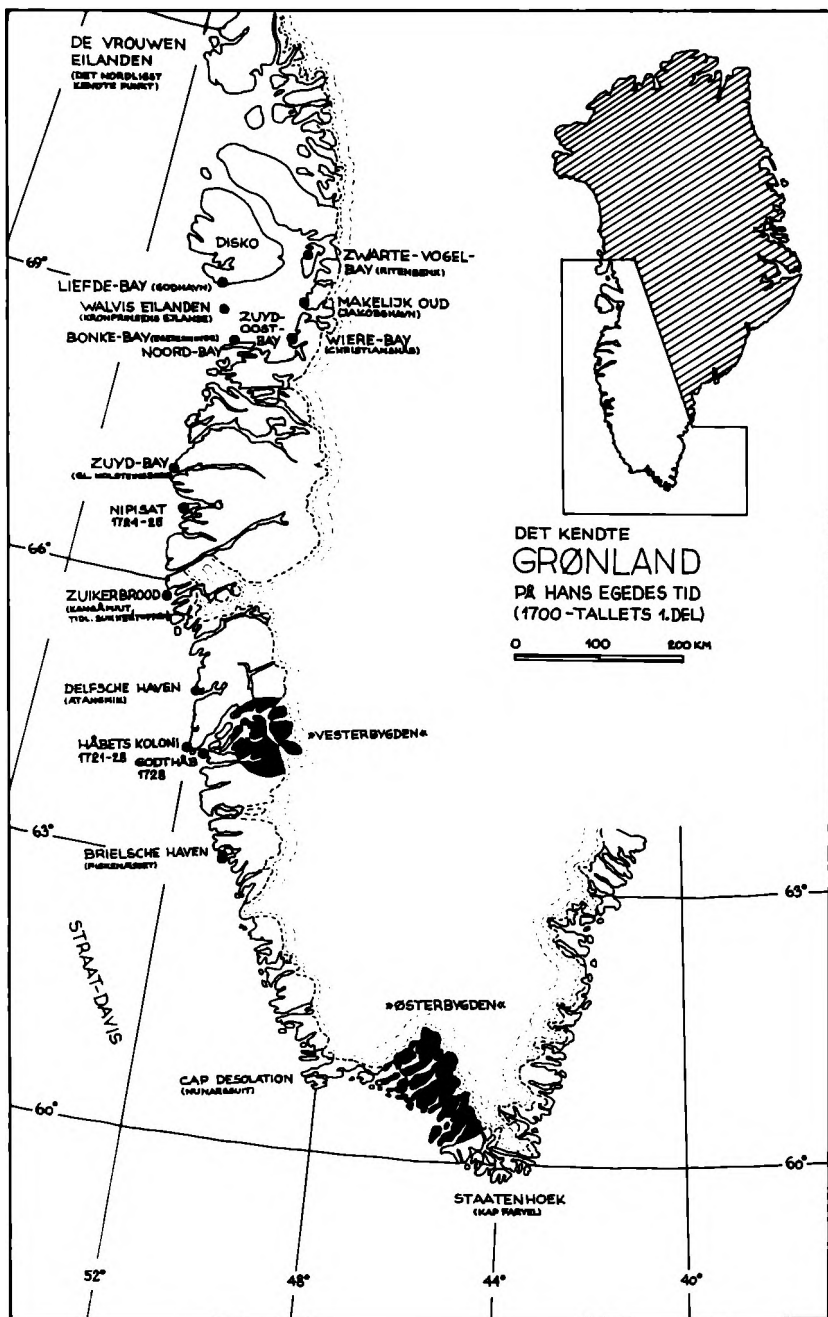
Drømmen om Grønland

Det hele begyndte i 1708, da han efter læsningen af »Norges Beskrivelse«, fik voksende interesse for det gamle norske land. Der stod, at indbyggerne i Grønland var kristne, havde gårde, kirker og klostre, men nu i lang tid havde været uden forbindelse med Norden. Tanken om at opsøge disse nordboere og genkristne dem, da han på det bestemteste regnede med, at de var faldet tilbage i hedenskab, blev et stadigt voksende kald for Hans Egede.

Omkring århundredskiftet 1700 var der vokset en bevæ-

gelse frem i Europa, pietismen. Den opfattede missionsgerningen som en samvittighedssag, og snart vandt den indpas overalt; selv om den mødte drøj modstand i Danmark, særligt hos den sjællandske biskop, der betegnede tanken som altfor sværmerisk og højtravende. Men i 1705 var missionen i den danske koloni i Indien, Trankebar, allerede i gang, og snart efter vandt pietismen dominerende indpas med kongen, Frederik d. IV, som varmeste tilhænger. Alt dette kunne kun på bedste måde støtte Hans Egedes tankegang, selv om det er uklart, hvor meget han havde hørt til bevægelsen deroppe i det barske nordland. De ortodokse teologer i København havde i hvert fald intet fortalt ham, da han begyndte på universitetet i 1704, men tanken om at genoptage grønlandssejlladsen samme år kunne næppe have undgået hans opmærksomhed. I 1711 indsendte han en ansøgning til kongen, efter han året før havde forsøgt at få Bergens biskop vakt for tanken, og gjorde heri rede for sine planer samtidig med, at han bad kongen om at hjælpe og give ham sin beskyttelse i »det guddommelige kald«. Dette brev druknede i kamptumlen fra den Store nordiske Krig. I mellemtiden udsendte Hans Egede plakater, flyveskrifter og opråb, der snart fik vakt opmærksomheden om planen, men også undren, blandt borgerskabet sydpå, som ikke forstod, hvorfor han ville opgive en god stilling i et godt kald for at begive sig ud på noget helt hasarderet. Endelig blev der udsigt til en lysning i sagen, da Karl d. XII døde, og fredsslutningen kunne anes. Hans Egede skrev derfor i 1718 til Missionskollegiet i København, som var blevet oprettet med særlig henblik på mission i Finmarken, og fik et opløftende svar. I 1719 kunne han endelig få foretræde for kon-

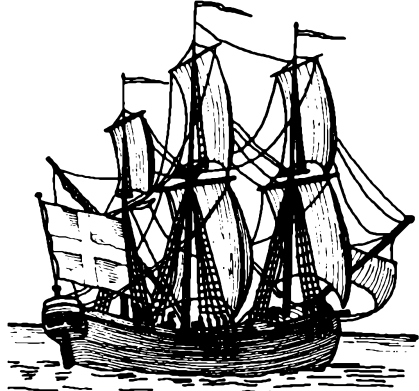
Fig. 1. Europæiske interesseområder på Grønland omkring år 1700. (Navnene i parentes er de nuværende kolonier, udsteder og geografiske betegnelser).

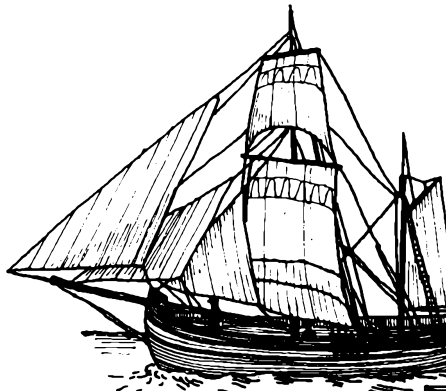
gen, som straks gav udtryk for velvilje og forståelse for hans ideer. 1720 sluttedes freden, og kongen erklærede sin tilslutning til igangsættelsen af planen. Til formålet oprettedes i Bergen samme år »Det bergenske Kompagni«, som i 25 år fik rettighederne på grønlandssejlladsen samt fritagelse for betaling af told og skat af de hjembragte varer.

Det billede Hans Egede havde af Grønland var meget flimrende. Hollænderne havde i hele den sidste del af det forrige århundrede drevet en intensiv hvalfangst på Straat-Davis, som den grønlandske vestkyst op til Diskobugten kaldtes. Men den Spanske Arvefølgekrig fra 1701 til 1713 havde for en tid lagt beslag på hele den hollandske hvalfangerflåde, og dette benyttede bergensiske købmænd sig af ved at danne et hvalfangerkompagni i 1702. Gennem hvalfangerkaptajnerne i dette kompagni indhentede Hans Egede nu de oplysninger, der fortalte ham, at han på 64° n. br. ville finde de samme topografiske og klimatiske vilkår, som var at finde i Nordlandene, hvor han selv kom fra. Dette sted, det nuværende Godthåbsfjord-område, skulle derfor blive udgangspunktet for den handelsunderstøttede missionsvirksomhed. Efter freden i Utrecht i 1713 vendte de hollandske hvalfangere tilbage til Straat-Davis i stort tal og holdt til i området fra Zuyd-Bay op til Diskobugten. De sydvestgrønlandske kyster var efterhånden blevet utilgængelige om sommeren på grund af de store mængder stors, der fra østkysten drev rundt om Kap Farvel og gjorde sejlladsen dér livsfarlig.

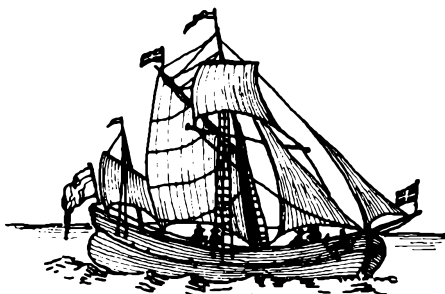
Kortene, der dengang var til rådighed, var elendige, men de hollandske hvalfangstkaptajner var særdeles stedkendte, og i 1719 udkom i Amsterdam et lille værk om »kursforskrifter ved besejlingen af Straat-Davis«, som i 1720 efterfulgtes af endnu et om »Straat-Davis beskrivelse og de vildes sæder, skikke og vaner«, hvori deres erfaringer opgjordes. Disse to små bøger, som er forfattede af en

KREJERT

HUKKERT

GALIOT

Fig. 2. Eksempler på de 3 skibstyper, der blev anvendt ved kolonisationen i 1721.

blev lejet en hukkert, som blev istandsat til hvalfangst og udstyret med lænsere, harpuner, liner og spækfade samt chalupper og bemanded med 12 harpunerere. Ligeledes hollandsk hvalfangerskipper, Lourens Feykes Haan, er nu klassikere i den grønlandske besejlings historie, og alt tyder stærkt på, at Hans Egede har kendt dem.

Planen realiseres

I 1721 havde man fremskaffet så store økonomiske midler, blandt andet gennem et lotteri til fordel for grønlandsmissionen, at planens praktiske del kunne realiseres. Der

blev der lejet en galiot, »Anne Christine«, hvis besætning bestod af skipperen, styrmanden, 3 matroser og en skibsdreng. Skibet havde til opgave at assistere handelen og bringe rapport om togtets udfald. Til slut indkøbtes for kompagniets regning en krejert eller findenæsskude, »Håbet«, hvormed Hans Egede og familie skulle sejle. Såvel i valget af skibenes førere og besætning, som i udrustningen og forsyningen af fartøjerne viste kompagniet den største omhyggelighed. Føreren af »Håbet« var en hollandsk skipper med styrmandseksamen. Styrmanden havde tidligere sejlet på Straat-Davis. Skibsbesætningen, 11 mand, var dels fra Bergen og omegn, dels fra Nordlandene, deriblandt en bådsmænd, en tømrer, en kvartermester og en hovmester. Landfolkene, der skulle grundlægge kolonien og overvintre i landet, udgjorde 25 personer med forskellige erhverv, såsom tømrer, bødker, snedker, murer, kyper¹ og fisker, plus tre kvinder, der skulle hjælpe til ved husgeringen. Dertil kom en bogholder til kolonien og en skibskirurg, hvorved skibet sammen med Hans Egedes familie rummede 46 personer.

Byggematerialerne bestod af 8 tylvter brædder, 4½ tylvter spær, 12 tylvter bord og sidebord, 4000 mursten, 32 tønder kalk, 20 stykker vinduer, 3 kakkelovne og 5 tønder stenkul, en bryggerkedel og kobberkar. Provianten bestod af rug- og hvedemel, byggryn, malt og humle til brygning, smør, ost og ærter, saltet kød, flæsk og klipfisk, hårdt og fint brød, ankre med rødvin, fransk vin, anisbrændevin og almindelig brændevin og øl, endvidere vineddike og sirup. Alt dette blev lastet i »Håbet« tillige med fiskeredskaber, mens resten af provianten, husgeråd, ammunition, fangstredskaber og byttevarer lastedes i galioten. Endvidere var skibene forsynet med datidens oftest anvendte lægemidler.

1. Kyper eller vinkyper er en person, der står for vinene behandling (klaring, lagring, forskæring, aftapning osv.).

Hukkerten afgik fra Bergen d. 28. marts men måtte vende om, da den under Kap Farvel blev ramt af en forkert sø og brækkede sin mast. De to andre skibe afgik fra Bergen d. 12. maj, og d. 3. juni nåede de op under Kap Farvel. Her var issituationen imidlertid så grel, at det tog en måned, før de atter havde åbent vand omkring sig. Den 2. juli mødte de en hollandsk hvalfanger, som overlod dem sin bådsmænd, der var stedkendt, og »meget vel forstod de vildes tale«, og den 3. juli 1721 lod skipperen kaste anker i en god vinterhavn ved en ø omtrent 14 km fra land, antagelig den gamle hollænderhavn, som betegnedes »Harbour of Hope«.

Koloniens 7 år

Hans Egede fandt ingen nordboere, men bevarede til det sidste troen på, at de ville være at finde omme på Grønlands østkyst, hvor han formodede deres gamle østerbygd skulle ligge. Til gengæld fandt han overalt grønlændere, hos hvilke han mente at spore visse europide træk og fornemme enkelte nordiske ord. Derfor antog han, at i hvert fald vesterbygdens oprindelige indbyggere var blandede med de vilde, som man gennem de gamle islandske annaler vidste var kommet ned langs kysten og havde været medvirkende til bygdens undergang. Han satsede derfor i hele sin missionsgerning på at kristne disse nye mennesker og gik til værket med al mulig opfindsomhed og energi. I alle 7 år rejste han rundt i området; om vinteren var han i deres store fælleshuse ude ved kysten, og om sommeren opsøgte han dem i deres telte på sommerfangstpladserne inde i fjordene. Således forsøgte han på bedste måde at leve op til missionsbefalingen.

I korte træk forløb de 7 år herude i skærgården, som berettet i det følgende:

- 1721 den 9. juli begyndte man rejsningen af et våningshus på Håbets Ø i nærheden af det sted i Baals Revier², hvor en ekspedition under David Dannel i 1652–54 havde røvet 4 grønlandere og hjembragt dem til Bergen. Stedet var kun midlertidig valgt, fordi sommeren nu var så vidt fremskreden, at byggeriet måtte igang. Egede havde allerede udset sig Præstefjorden syd for det senere Godthåb, som egnet til opførelsen af den permanente koloni. Galioten sejler hjem, og »Håbet« overvintrer.
- 1722 ankommer 2 skibe med materialer og ekstra mandskab. Egede undskylder sig med husbyggeriet som årsagen til den ringe handel, idet indtægterne viser 600 rigsdaler, mens udgifterne beløber sig til 14.000 rigsdaler. Allerede efter ét års ophold sender Egede sin første grønlandsbeskrivelse hjem, der er fuld af grundige og skarpsindige iagttagelser.
- 1723 opsendes 3 skibe, men det ene forliser under Kap Farvel og giver kompagniet store tab. Med de ankomne skibe er der 5 grise, får og geder og 4 køer; tilmed er der tilskikket Egede en hjælpepræst, som viser sig at være ikke så lidt af et sproggeni, og arbejdet med det grønlandske sprog går fremad. Egede foretager sidst på sommeren en rejse i chalupper sydover, og når helt ned til det senere Julianehåb, hvor han ser nordboruinerne dér uden at være klar over, at han har opdaget den gamle østerbygd. Kort før Kap Farvel tvinger efterårsstormene ham til at vende om. Hjemme på øen meldes om husets elendige tilstand, idet regnvandet trænger ind allevegne, og tøjet hænger på knagerne og rådner. Men der er ikke mid-

2. Baals Revier, Opkaldt efter Rickardt Baal, købmand i London, som var med til at bekoste James Hall's ekspedition i 1612.

ler til at flytte kolonien ind i Præstefjorden. Det ene skib overvintrer.

- 1724 foretager Egede tidlig på året atter en rejse, denne gang nordpå. Han når op til hollændernes Zuikerbrood og ind i Evighedsfjorden, men må vende om på grund af den isnende vinterkulde. Der opsendes atter 3 skibe, hvoraf det ene er en nykøbt hukkert og bestemt for østerbygden, som man mente lå på Grønlands østkyst, men de må vende om på grund af issituationen. De to andre ankommer til Håbets Ø, hvorfra det ene, »Håbet« sejler op til Nepisat lige syd for hollændernes Zuyd-Bay med materialer, og der anlægges en koloni som en fremskudt handelspost. Her overvintrer skibet. Tilbage ved Håbets Koloni er der nu 23 personer. Fårene og grisene dør om vinteren. Den første grønlander, et sygt barn, døbes. 2 grønlandere, Poq og Qiperoq, sendes hjem til Danmark for at lære landet og sproget at kende.
- 1725 ankommer 2 skibe. Nepisat forlades af mangel på proviant, hvorefter 4 hollandske skibe sejler ind og brænder hele anlægget af.
- 1726 varer det lang tid, før skibene indfinder sig, og situationen i kolonien er desperat. Egede må ro op til Zuys-Bay og dér bede hollænderne om hjælp, i første omgang med proviant. 2 skibe er afsendt, men det ene, som blev købt i 1724, bliver knust af storisen. Det andet når frem og sikrer koloniens eksistens. Skibet overvintrer. I mellemtiden kan Bergenskompagniet ikke længere klare betalingerne, må give op overfor den svigtende handel og den farefulde sejlads.
- 1727 overtager kongen besejlingen og genopretter kompagniet under betegnelsen »Det grønlandske Væsen eller Dessein«. Der opsendes 2 skibe, hvoraf det ene sejler op til Disko for at undersøge kulforekomsterne på

øen. Egede dyrker ivrigt sine alkymistiske interesser i et forsøg på at holde den ringe økonomi i ave.

1728 ankommer 2 skibe fra Bergen, og hermed ophører besejlingen af Grønland fra Norge; senere udsendes fra København 3 skibe efter kongelig ordre til Søetatens Generalkommissariat, medbringende en afdeling soldater og 12 straffefanger, som forinden er blevet viet til 12 piger fra børnehuset, samt den nyudnævnte guvernør over Grønland, Claus Enevold Pårs. Håbets Koloni bliver revet ned og alle brugbare materialer fragtet ind til hjælp ved byggeriet af den ny koloni. 6. september begynder nedrivningen af selve våningshuset, og 30. september flytter Egede med sin familie ind i det nye våningshus i kolonien Godthåb efter at have boet i et åbent pakhus ude på Håbets Ø i en måned.

Hvis en udførlig redegørelse skal foreligge for de 7 år Hans Egede tilbragte ude på Håbets Ø, må man blandt andet gå til de historiske kilder. Men her støder man på den sørgelige kendsgerning, at ved Københavns brand i 1795 gik også Missionskollegiets arkiv, der opbevarede i Vajsenhuset, op i flammer. Helt uvurderlige dokumenter gik derved til grunde, såsom Hans Egedes dagbog ført 1724–36, samtlige årlige indberetninger »Relationer« som han indsendte i årene 1724–35, alle de indkomne breve fra ham, hans journal, som dækkede årene 1721–24, hans kopibog og hans grønlandske ministerialbog. Til gengæld er brevvekslingen med Bergenskompagniet bevaret, og de relationer (beretninger og dagbogsnotater), han ifølge kompagniet var pligtig til at indsende hvert år, ligeledes. Det er dog begrænset, hvad der kan udledes om det daglige liv på Håbets Ø. Brevene fortæller os om resultaterne af missionen, og enkelte små menneskelige episoder er med til at samle nogle mosaikker omkring et par af personerne.

Relationerne beskæftiger sig primært med Egedes missionsvirksomhed samt forholdet til grønlanderne og kommer derfor af forståelige grunde ikke ind på koloniens daglige liv. Derfor betyder det meget, at vi er i besiddelse af et par synsberetninger, som giver et temmelig godt billede af kolonien med dens bygninger, deres størrelse og indretning. De to vigtigste er fra 1725, hvor der beskrives henholdsvis 5 og 7 bygninger i kolonien.

Kolonien og dens huse

I løbet af det 19. århundrede blev koloniens beliggenhed næsten glemt, og adskillige lokaliteter udpeget som Hans Egedes første landingsplads – således f. eks. den lille ø Imerigsok (bet: den uden ferskvand) beliggende ca. 1 km vest for Kangeq. På dette skær findes tomten af et ca. 15 m langt og ca. 5 m bredt hus opdelt i tre afdelinger, men foreløbige undersøgelser tyder på, at denne bebyggelse ikke er europæisk.

Håbets Koloni blev imidlertid genfundet af kaptajn Daniel Brun i 1903 hovedsagelig på grundlag af historisk kortmateriale. I 1914 har Bobé og Bendixen³ undersøgt området og udfærdiget en skitse over hustomternes placering.⁴ Ved denne lejlighed blev der foretaget en mindre gravning, hvorved flere trækar, større og mindre stablet inden i hinanden, skulle være kommet for dagen. Det er desværre ikke lykkedes at finde ud af, hvor disse opbevares, om de da stadig findes.

3. Louis Bobé var bibliograf og grønlandshistoriker. Se litteraturkommentarerne. O. Bendixen var gennem mange år inspektør i Sydgrønland. Han berejste og beskrev 1916–18 Godthåb distrikt og foretog i 1916 sammen med L. Bobé nævnte undersøgelse.

4. Se Meddelelser om Grønland bind 61 side 183.

Siden 1921 har der været tradition for at indbyggerne fra Kangeq hver sommer drager ud til Igdluerunerit for ved en religiøs højtidelighed at mindes årsdagen for Hans Egedes landgang.⁵

Foråret 1969 påbegyndtes de undersøgelser som der i det følgende skal gøres rede for. Af de 4 synlige husrester koncentreredes interessen om den største, våningshuset, (Hus I) og om »den lille Smidde« (smedjen, Hus II). Begge hustomter blev indvendig gravet helt i bund d. v. s. ned til det planeringsgrus man har jævnet den klippefyldte undergrund med for at skaffe en egnet byggeflade.

Materialet vi gennem disse udgravninger er kommet i besiddelse af, giver os, når vi sammenholder det med de skrevne kilder, et ret nøje billede af koloniens opbygning, husenes konstruktion og indretning og af hvorledes dagligdagen har formet sig her i dette lille isolerede samfund, der både klimatisk og materielt har levet under de mest extreme forhold, man kan tænke sig.

En samtidig beskrivelse

Til arbejdet med rekonstruktionen af Håbets Koloni benyttes foruden opmålinger og plantegninger også de synsberetninger, som blev indsendt til Bergen i 1725, 1726 og 1727. Den sidste er den mest omfattende og blev indsendt af kommissionæren Christopher Jessen Pettersøn til Bergen, hvor det i hans journal fra juli 1727 hedder:

»Een huus-Vaaning som anno 1721 blef Opført 25 alen lang, 8 alen wiid og 4 alen høye under Vegge Stockene, bemelte Vaaning er afdeelt i 3de Værelser, det Eene for Wælærwærdig Hr. Hans Egede med sin Familie,

5. To mindevarder, som er opsat af beboerne i Kangeq, findes stadig på stedet. Den ene bærer indskriften: Hans Egedep nuaqarferqáva 1721–1921. (Stedet, hvor Hans Egede opslog sin første bolig 1721–1921). På den anden lyder teksten: Kangerme inûsugtut 1924. (Opsat af Kangeq's ungdom 1924).

Fig. 3. Koloniens område set fra sydøst.

det andet for bogholderen med fleere, det 3de for folckene, i de 2de sidste er afdeelt et lidet Kammer hvorudi Wel-
 ærværdige Hr. Albert Top opholdes, de 2de første er in-
 den til med bord panelede, folckenes wærelse med Eendeel
 Muursteen, og Eendeel graasten Indtil ommuret, uden til
 er det gandske huus Klæd med Steen og Torf, owcr Stuen

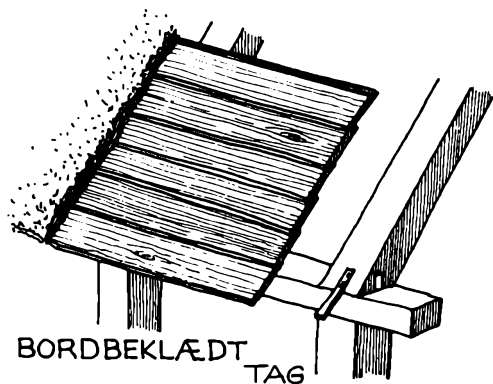

Fig. 4. Tag belagt med bord.

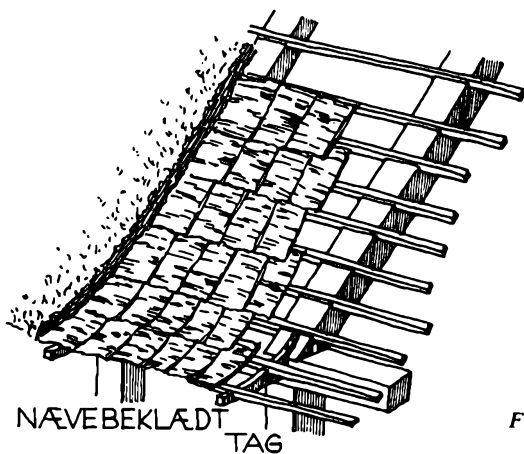

Fig. 5. Nævetækket tag.

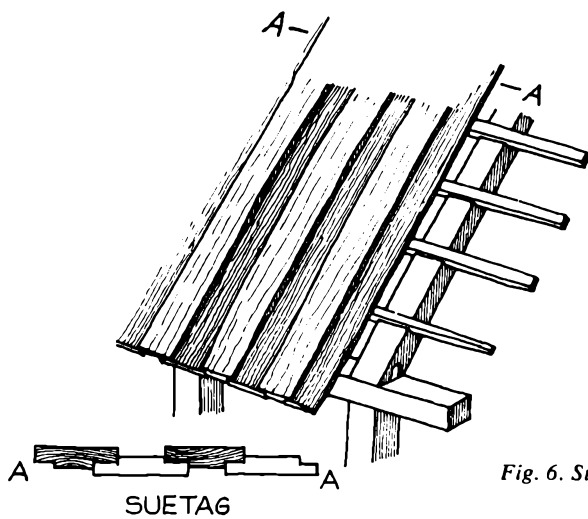

Fig. 6. Suetag.

er et loft, afdeelt i 3de deele, det halve Tag på Huset er af bord, det andet lagt med legter, og taget med Næver, Indretningen i Huuset: 3 gemme Skabe, 5 Nagelfaste Sengesteder, 2 smaa Conthorer, 2 Borde, foruden et som staar i Hr. Hans Egedes Stue, og er ham self tilhørig, nogle Smaa bencke, findes og nagle fast een bage ofn med een grue for er udi folckenes Stue, gulvet udi heele huuset er lagt med bord, 15 gl. Vinduer findes Indsatt i huuset, Een Swale af Torf og Steen er for huusets wenstre side, derudi staar een brygger Kiedel nedmuuret, een liden Kielder af Torf og Steen med noget Træfag i taget, staar Ved huusets Nordre Ende i bemelte Kielder er een afdeeling med bord – 2det Et Proviant Huus som blef Opsadt Anno 1722 dets lengde er $8\frac{1}{2}$ alen brede $7\frac{1}{2}$ alen Høyden under Veggestockene 4 alen. Weggene er muurede med muursteen og Smaat bindings-Werck af Træ paa Huuset ligger Sue Tag. Een Swale af Træ er paa hver side af Huuset. 3die Et Packhuus 1723 opsadt er 11 alen lang $9\frac{1}{2}$ alen brede og $4\frac{1}{2}$ alen høyt under Veggestockene, dend eene lang Side og 1 tver Ende er muuret med muursteen og bindings Werck af Træ de andre 2de Sider af bord, saawelsom Hussets 2de gafler, Huuset er lagt med Sue Tag af bord, paa Husets Norde Side er een Swale af bord og Bielcker. 4de een liden smidde Opsadt af Torf og Steen. 5te Een liden floer for Creaturerne af Torf og Steen, med lidet Træwerck Opsadt. – 6te et lidet tømmer Huus som fra Bergen 1723 hiidkom. 7de et lidet fiellhuus til almindelig

En sammenligning med opmålingen fra 1969 viser, at synsforretningen nævner 3 bygninger mere, end der er at se i dag. Dette kan nu næppe undre nogen, idet ikke alle bygninger kan forventes at ville aftegne sig på overfladen næsten 250 år efter kolonien blev forladt. Dertil kommer så, at alt brugbart byggemateriale blev medtaget ved opførelsen af den nye koloni, Godthåb.

Ved at reducere ovenstående beskrivelse og omregne de

opgivne mål til metersystemet får vi følgende oplysninger: *Våningshuset* er beklædt med sten- og tørvemure, har en svalegang langs vestvæggen, en kælder ved den nordlige gavl og måler 5,34 m i bredden, 16,29 m i længden og 2,51 m i højden. Taget er dels beklædt med vandret liggende brædder og dels med birkebark (næver). *Provianthuset* er opført som et bindingsværkshus med murede vægge, har en svalegang på de to sider og måler 5,34 m i længden, 4,71 m i bredden og 2,51 m i højden. Taget er et suetag, hvilket vil sige et tag af planker, der går fra tagryg til tagskæg og ligger skiftevis over og under hinanden. *Pakhusets* ene langside og ende er opført som provianthusets vægge, mens de to tilbageblevne vægge er af brædder, ligesom husets to trekantgavle er træbeklædte. På taget ligger suetag, og ved den nordlige gavl er der et halvtag. Huset måler 6,91 m i længden, 5,96 m i bredden og 2,83 m i højden.

Smedjen er opbygget af sten og tørv. *Stalden* er ligeledes opbygget af sten og tørv samt lidt træ. *Tømmerhuset* er udfra betegnelsen at dømme helt opført af træ. Ydermere ved vi gennem et brev fra Bergenskompagniet dateret 1723, hvori det hedder, »... Nefwer har vj icke kundet faae till Kiøbs, derforre faar i at bedecke det med Sue Tag.« *Vandhuset* oplyses der intet om.

Identificering af bygningerne

Ser man på opmålingen af kolonien, skulle det nu være muligt at få bestemt de 4 tilbageblevne hustomter. Hus I må være våningshuset, da det kommer nærmest de opgivne mål, nemlig 16,08 m i længden og 5,36 m i bredden. Hus II viste sig ved udgravningen at være smedjen; og denne er i sandhed »liden«, ca. 3 gange 3 m. Hus III markerer sig i terrænet på samme måde som I og II, der begge har sten og tørv i opbygningen, og kunne således godt være stalden, der efter al sandsynlighed vil efterlade

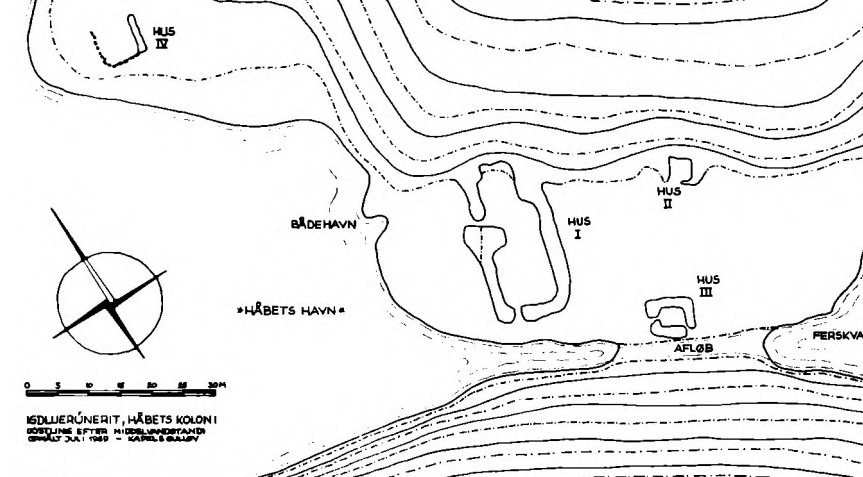

Fig. 7. Opmåling af koloniens område fra 1969 før udgravningen.

de samme spor som de to foregående bygninger, selv om den er omtalt uden målangivelse. Den bygning, der med sine opgivne mål kommer nærmest hus II er provianthuset, idet bygningen måler ca. 3,5 gange 4,5 m; men provianthuset er et bindingsværkshus, og vil ikke efterlade en relativ høj og ca. 1,5 m bred sten- og tørvevæg! Hus IV, der ligesom III, heller ikke blev udgravet, måler ca. 7 gange 6 m og svarer således i mål nøje til pakhusets. Her må det tilføjes, at Hans Egede med familie boede en måned i et åbent pakhus ude på Håbets Ø, mens det nye våningshus blev opført inde i Godthåb, og hus IV's lette konstruktion kunne godt tyde på, at vi hér har den omtalte bygning. Et lidet tømmerhus og et lidet vandhus vil ikke kunne ses 250 år efter, hvis de da overhovedet kan konstateres ved en gennemgravning af hele koloniens område. Men dette vil heller ikke kunne ændre billedet af koloniens opbygning, da tømmerhuset må formodes at have ligget i områdets vestlige del og vandhuset i den østlige, nede ved den lille sø, som har været ferskvandsreservoir, men som i

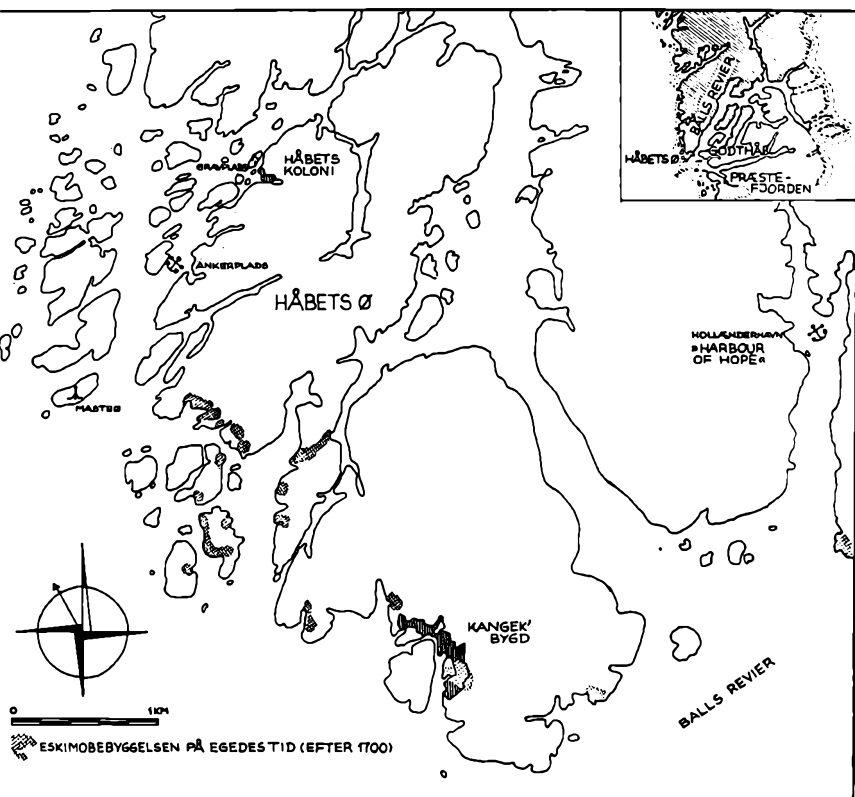

Fig. 8. Kort over Håbets Ø, hvor eskimobebyggelsen efter 1700 og de i teksten omtalte lokaliteter er markeret.

dag ved hver springflod bliver fyldt med indstrømmende saltvand, da kystlandet er sunket ca. 1,50 m i de sidste 250 år.

Koloniens andre levn

Koloniens 7 bygninger har således været placeret på et såre lille areal, og det har derfor været af interesse at få lokaliseret andre levn, der vil kunne tilskrives perioden 1721–28. Da grønlandshistorikeren, Louis Bobé, i 1912 be-

Fig. 9. Grav på skær nordvest for kolonien.

Fig. 10. Rest af ringvold til fortøjning af forsyningskibene fra Bergen. (Se også fig. 8.).

søgte stedet, kunne han fortælle om sporene af en lille overdækket gang, som førte fra våningshusets vestdør ned til »bådehavnen« i hakket lige vest for hus I. Endvidere omtaler Egede i sine relationer begravelsen af en grøn­lænderdreng, som er omkommet i sin kajak på søen øst for kolonien. Denne gravsætning er at se tillige med sporene af endnu et par på det lille skær umiddelbart vest for hus IV. Sydvest for kolonien kan man den dag i dag se en lille jernspids fastgjort i klippen på et skær, der er markeret som fortøjningssted til skibene fra Bergen på et kort fra 1731 og atter er at genfinde på en skitse fra 1912, der har en grøn­lænder fra Kangeq som informant. Den nederste af øerne sydvest for kolonien ved indsejlingen til fortøjningsøen og Håbets Koloni har på 1731-kortet påtegnet en flagbastion, som også findes på 1912-skitsen med navnet, naparutilik, den der bærer en mast, hér oven i købet med et flag hejst. Dette skulle være en markering af indsejlingen til kolonien. I dag ligger der en stor græs­overgroet stenbunke på toppen af den. Til slut må det i denne forbindelse nævnes, at de to fjeldkno­de, der ligger på hver side af kolonien, hver har en varde på toppen, sandsynligvis også til brug ved påkending af stedet.

Selv om kilderne har ydet værdifuld hjælp til beskrivelse af området og bestemmelse af de 4 tilbageblevne tomter, som vi netop har set, er vi ganske anderledes stillet, når vi går til de enkelte bygninger. Hér må vi tage arkæologien til hjælp og sammenligne opmålingerne af de udgravede huse (specielt våningshuset) med synsberetningernes be­skrivelser; dertil kommer så vor viden om dansk og norsk byggeskik i 1700-tallet, samt udrustningslister og oplysninger om håndværkerne.

Boligen

Våningshuset er på en mærkværdig måde en sammenblan­ding af vestnorsk og dansk træarkitektur. Svalegangen langs

Fig. 11. Svalegangen langs vestvæggen i våningshuset.

vestvæggen med bryggerkedel nedmuret og kælderens ved nordenden er typisk norsk, mens selve huskonstruktionen, der viser sig at være en bindingsværksopbygning, er typisk dansk og så godt som ukendt i Vestnorge på den tid. Mandskabslisterne nævner søfolkene som kommende fra Bergen og omegn samt fra Nordlandene, og det er sandsynligt, at også landfolkene kommer fra Norge. I hvert fald fortæller

korrespondancen med Bergen, at flere af folkene har familie hjemme i Bergen. Dette er skrevet for at understrege håndværkernes præg på husets indre, der som før nævnt fremtræder norsk, og skal så stilles i modsætning til det ydre hus, som er blevet tilpasset de hjemmefra ukendte smålokalteter, såsom den valgte plads på Håbets Ø.

Huset påbegyndtes d. 9. juli og stod allerede færdigt den 31. august. Det var et hastearbejde, for sommeren var vidt fremskreden, og kolonien skulle alligevel flyttes ind i bunden af Præstefjorden året efter. At pladsen kun var midlertidig valgt fremgår med al ønskelig tydelighed af efterskriften til synsforretningen fra 1727, som afsluttes »... Våningshuset findes nu i Saadan tilstand, og om Kand staae i tilkommende aar, er det ei lenger gafnligt, som det til østre Side er gandske forraadnet, alle bordene som det er paneled med, Samt gulvet, og findes Indtet af alt derudi til anden Nytte end lofted Kan tienne til hielp til Kledninger inden i et andet Huss, thi om det end Kunde staae og hielpes Ville det dog koste ligesaa meget som et andet for Kunde Oprettes, saa tillader platzen det icke, som det nu er slem sumpig sted det er bygt paa, Ia saa fugtig, at klæderne Raadner op i Huuset hvad som henger paa Weggene, tilmed forwolder og samme usundhed Swaghed under folckene; Kan ei samme huus Regnes for nogen Synderlig Wærdie« ... Men dog var dette hus bolig for ca. 20–30 mennesker gennem 7 år. Man kan ikke lade være med at tænke på grønlændernes fortrinlige byggeskik, som på den tid manifesterede sig i de varme og tætte fælleshuse, der kunne være op til 20 m lange.

Af den omtalte 1727-synsberetning får vi følgende at vide om husets opbygning og indretning: Våningen er ind delt i tre separate rum, ét til Hans Egede med familie, ét til bogholderen og andre og ét til folkene. Ved at tage en del af folkenes og bogholderens rum indrettes et lille værelse til Albert Top i 1723. Folkenes rum er delvis be-

Fig. 12. Bjælkesamling i våningshusets sydøstlige hjørne.

klædt med teglsten og gråsten, de andre afdelinger er beklædt med træpanel. Endvidere er der en bageovn placeret i folkenes rum med en grue foran. Denne grue er ifølge norsk boligindretning den forreste del af ovnen, muligvis formet som en mindre fordybning, hvori man skraber ovnens gløder ned, og bruger som madlavningssted.

Ude i svalen er der nedmuret en bryggerkedel. Hele huset er beklædt med sten og tørv. 15 glasvinduer er der også i huset. Disse må have været små, færdiglavede blytremmevinduer, som var almindelige i Bergen på den tid, og være medbragt hele. Dertil kommer et par væsentlige tilføjelser: Den tidligste synsberetning fortæller om 2 skorstene, og forsyningslisterne fra 1721 nævner, at der medsendes 3 kakkelovne og 5 tønder stenkul. Ligeledes nævnes det, at folkene sover i køjer under loftet, dvs. at det øvrige inventar må være at finde i de resterende rum. Dertil kommer 5 fastnaglede senge (som kunne tænkes at være fordelt mellem Hans Egede og Gertrud Rask, Niels og Paul Egede, pigerne, bogholderen og Albert Top), 3 skabe, 2 små kontorer (skrivepulte), 3 borde (Hans Egedes, bogholderens og Albert Tops) og nogle små fastnaglede bænke. Gulvet er belagt med brædder i hele huset. Et loft dækker hele huset og følger opdelingen i de tre rum.

På grundplanen af våningshuset ses sporene efter gulvbjælkerne aftegne sig tydeligt på gulvfladen i selve våningen. I den sydlige del ligger der mursten på bjælken, og dette kunne tyde på, at vi hér har folkenes rum (se fig. 12). Da der tilmed er en fantastisk koncentration af kridtpibestumper og potteskår af forskelligt køkkenudstyr, kan der ikke længere herske tvivl om denne del af huset. Område C må være den omtalte bageovn, som tilmed rager ud i svalen. Præcis midt i våningen ligger en del mursten langs et fyldskifte i gulvfladen. Dette er det eneste sted, hvor der ikke blev fundet træfragmenter efter gulvbjælkerne, og det kan derfor have været væggen, som adskilte folkenes rum fra de øvrige. Alene den kendsgerning, at denne skillelinje falder sammen med husets midterakse kunne bekræfte denne antagelse. Bageovnen må have en skorsten, og tilbage er der så at få placeret den anden omtalte skorsten. Midten af ovnen ligger ca. 5,5 m fra sydvæggen, og ca. 5,5 m fra nordvæggen finder vi en

Fig. 13. Bevaret bræddegulv i våningshuset.

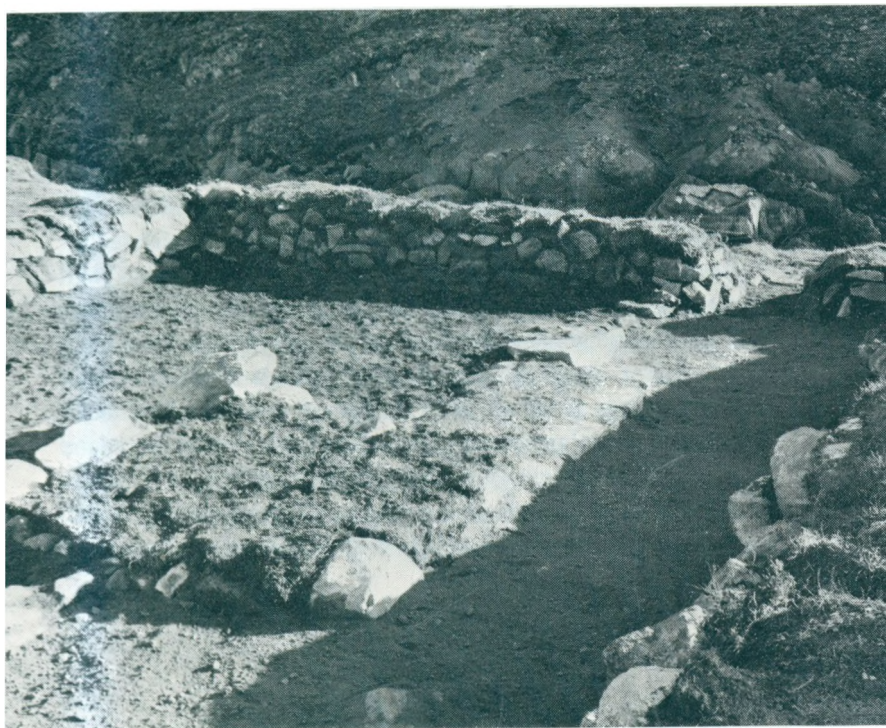

Fig. 14. Fundament til bageovn i våningshusets sydlige del.

tilfældig stenbunke E med en stor væltet sten lige ved (nord for D), og lige øst herfor en nedgravning (D). Her må bryggerkedlen være placeret og analogt med ovns skorsten, finder vi den anden skorsten vest for kedlen. At denne regelmæssighed skulle være tilfældet er forståeligt, da ingen håndværker ville drømme om at bygge et hus op efter »de forhåndenværende stens princip«. Skorstenene er tilmed placerede sådan, at de rager op mellem våning og sval, og derfor behøver de ikke være meget over 3 m høje. Helt anderledes ville det være, hvis de skulle rage op gennem mønningen på taget, som senere skorstene gjorde det. De flade sten (F) syd for sidstnævnte skorsten er en brændeflade som må have været brugt til indfyring i bilæggerovnene i de resterende rum og måske som madtilberedningssted for husets øvrige personer. Bilæggerovnen var relativ ny i Vestnorge på dette tidspunkt, og derfor er det sandsynligt, at Egede netop er blevet forsynet med denne slags ovne. Egedes og bogholderens rum må derfor have stødt op til den nordlige skorsten, og førstnævnte, med familie, kan tænkes at have beboet den nordligste del af våningen, afgrænset mod syd af den væg, hvis fundament ses som resterne af en gulvbjælke med enkelte mursten omkring. Dette, næsten kvadratiske rum, er relativt fundfattigt og står i skærende kontrast til sydendens virvar af kridtpibestumper, potteskår, flaskedele, spillebrikker og småværktøj. Til slut er der at påpege den flisebrolagte svaegang (se fig. 11), hvor grundfjeldet flere steder rager op, sydindgangens gennemhuggede dørtrin til vandafløb og vestindgangens dørtrin og bræddegulv (måske har denne været overdækket af et lille bislag). Kælderen ligger ved husets nordende med indgang fra svalen, hvor det lille teglstensbrolagte rum (G) muligvis har været et fadebur; køligt har der givetvis været med dette gulv.

Vi kan nu forsøgsvis rekonstruere våningshusets grundplan med udgangspunkt i de netop indhøstede erfaringer.

Fig. 15. Fyringsflade fra ovn i våningshusets nordlige del.

Men det skal dog understreges, at det er et forsøg, som først vil kunne få gyldighed, når grundige videnskabelige undersøgelser lægger bund under formodningerne.

Der har ikke været brugt sten og tørv ved den egentlige konstruktion af huset, som synsberetningen nævner med sætningen »... Uden til er det gandske huus Klæd med Steen og Torf ...«, hvilket bekræftes af en dagbogsnote i Poul Egedes dagbog med oplysningen: ... alle tog til skibet, eftersom vi opholdt os der indtil vor jordhytte kom i en sådan stand, at vi kunne flytte ind. Grønlænderne mente i begyndelsen, at vi ville bygge et skib, og hjalp derfor tømmermændene med at bære tømmeret til forstykkerne (fodtømmeret), hjørnestolperne, murlægterne

Fig. 16. Sydlige indgang i våningshuset.

(skråbåndene) og spærværket (spær, lægter og hanebånd til tagkonstruktion); men da de så, at det blev lukket, og at der blev sat mur om af tørv og sten, begreb de, at det blev et hus, pegede på solen og horisonten, sitrede, lukkede øjnene og lagde hånden under hovedet, pegede på isen for at vise, at den ville klemme skibet i stykker, og på sneen for at vise, at den ville gå over hustaget, pegede på skibet og gjorde håndbevægelser, hvormed de ville lade os vide, at når vinteren kom, frøs vi ihjel, og derfor gjorde bedst at gå til søs igen . . . (Stykket er let omskrevet). Denne beskrivelse viser, at husets bindingsværkskonstruktion har været indkapslet i en beskyttende mur af tørv og sten ligesom adskillige bygninger særlig i det sydvestlige

Fig. 17. Vestlige indgang i våningshuset.

Norge, hvor hårde storme ofte pisker ind fra havet. Fodtommeret har altså ligget direkte i det planeringsgrus, som fordybningerne i klippen er blevet opfyldt med, og har båret hjørnestolperne i det sydøstlige og det nordøstlige hjørne. Husets to øvrige hjørnestolper har muligvis hvilet på

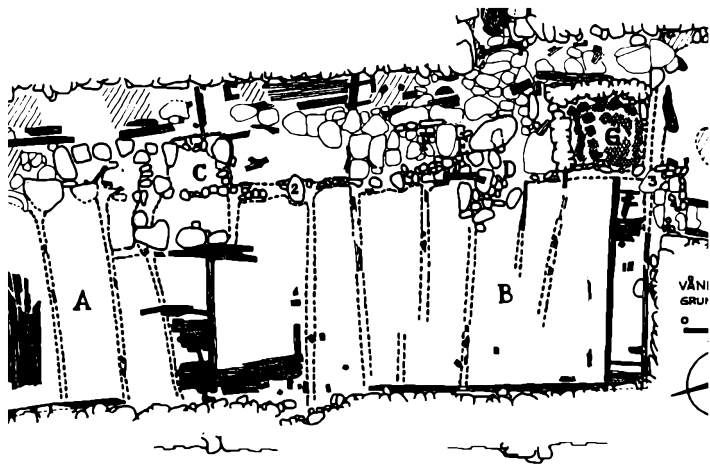

Fig. 18. Grundplan af våningshuset.

de to sten, der er vist ved 1 og 3 på grundplanen, mens stenen med tallet 3 kan have båret en midterstolpe, da denne er beliggende midt i våningens vestvæg. Regn- og smeltevandet har man så regnet med ville sive gennem planeringsgruset, men synsforretningens slutbemærkning viser, at man her tog gruelig fejl.

Nu er det således muligt at vise en del af huskonstruktionen, som den må skønnes at have set ud, idet vi kender hjørnepartiet, højden op til tagremmen (4 alen) og tagbeklædningen, selv om hældningen på taget er fri fantasi.

Smedjen

Af de fire synlige tomter blev endnu en udgravet, nemlig smedjen. Grundplanen viser et lille rektangulært rum på ca. 3 gange 3 m, med en cirkelformet esse, hvis østlige del var belagt med teglsten som arbejdsflade, samt en lille indgang i sydvæggen. Bygningen ligger op ad klippen bag-

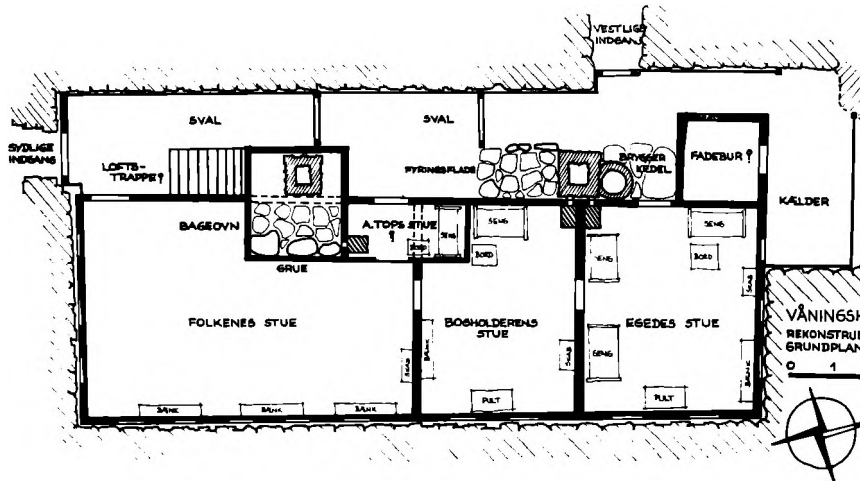

Fig. 19. Rekonstruktion af våningshusets grundplan og indretning. (Selve møblelementet er forsøgsvis fordelt på rummene).

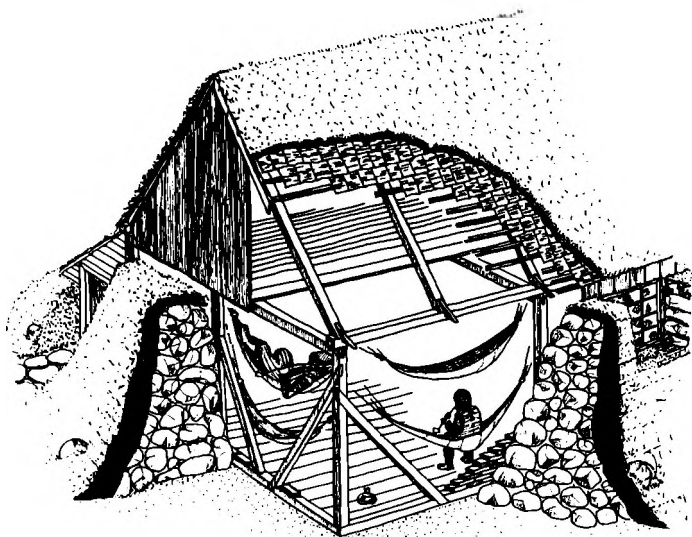

Fig. 20. Våningshusets sydøstlige hjørne. Rekonstruktionsforsøg.

Fig. 21. Det indre af smedjen.

ved og har ingen skorsten, således at røgen har søgt ud oppe under taget.

Ved en prøvegravning i hus IV blev størrelsen af bygningen fastslået som svarende til det omtalte pakhús. Stalden, hus III, har en indgang i vestsiden og en lille åbning ud mod afløbet fra søen. Dette afløb kan tænkes at have fungeret som kloakering for stalden (den lille dør)

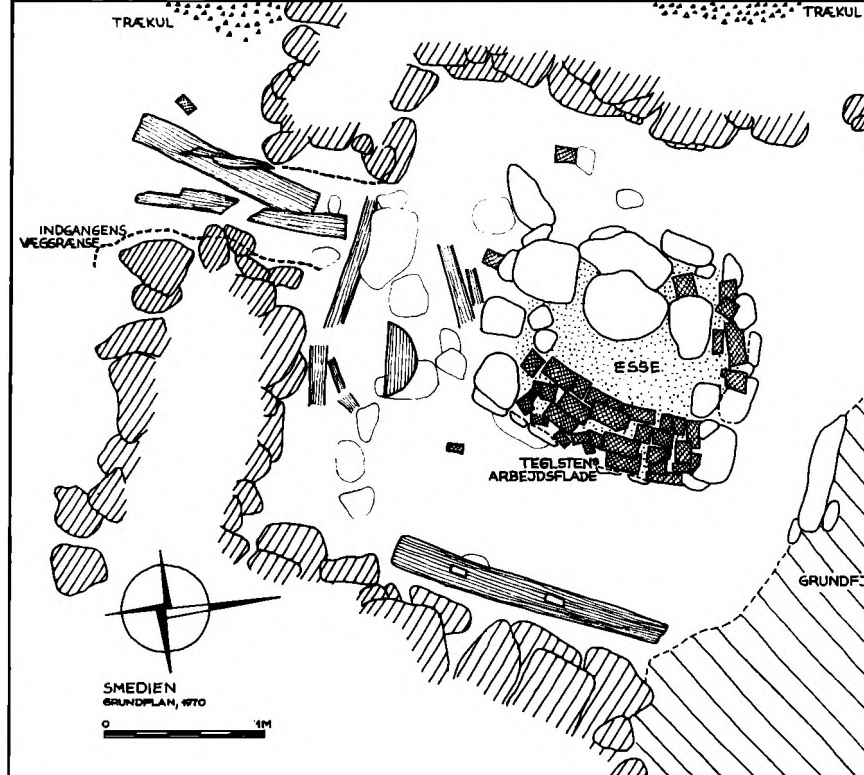

Fig. 22. Plan over smedjen.

og for våningshuset (den sydlige indgang). Givet er det i hvert fald, at det lille bassin mellem skærene foran kolonien må have fungeret som mødding, da tidevandet er kraftigt (forskellen på flod og ebbe er ca. 4,5 m), og der overhovedet ikke er spor af nogen mødding på tunet foran våningshuset.

Selv om der mangler 3 huse, og selv om kun 2 af de tilbageblevne er udgravede, kan vi alligevel godt forsøge en rekonstruktion af den koloni, der var rammen om livet på Håbets Ø, de første 7 år Hans Egede opholdt sig på Grønland.

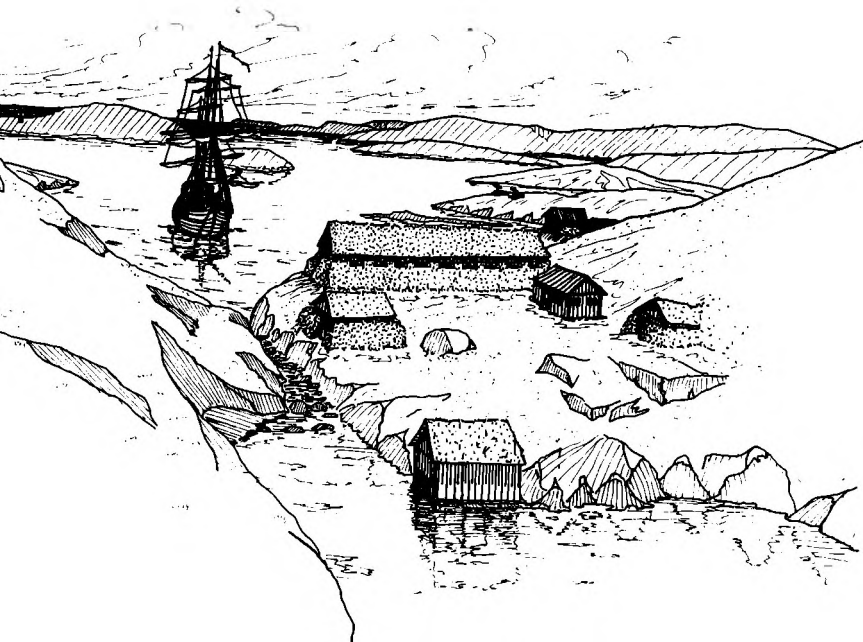

Fig. 23. Håbets Koloni set mod nordvest. Rekonstruktionsforsøg.

Livet i kolonien

Hvorledes har nu det daglige liv formet sig i disse omgivelser? At det til tider har været en kamp for slet og ret at overleve, får vi indtryk af gennem læsningen af Egedes dagbog. Blot det at holde kulden ude har frembudt betydelige vanskeligheder. Det nævnes at skibene i Bergen har lastet stenkul – således f. eks. 1721 ikke mindre end 60 tønder, men dette har ikke været tænkt som brændsel i Våningshuset. Den navnkundige Olle Smed har haft mere end rigelig brug for alle 60 tønder til sin omfattende smed og støbevirksomhed. Kun et par enkelte stumper fandtes i Våningshuset, mens dynger af findelt sten- og trækul lå vest for smedjen. Hans Egede har været vidende om kul-

forekomster ved Disko, men først i 1727 bliver prøver heraf bragt hjem af Fersleff.⁶ Træ har man måttet skaffe og da man forgæves havde søgt efter skov, var man henvist til det drivtømmer, som kunne fiskes op mellem øerne. Et møjsommeligt arbejde har det været, og flere mænd har sikkert dagligt været beskæftiget med dette. De krogede rått tilhugne stykker tømmer, som fandtes i våningshusets sydende, tyder på, at træet også har fundet anvendelse som byggemateriale.

Føden

Det andet hovedproblem har været ernæringen. De forsyninger man fik fra Bergen har været utilstrækkelige og udgjort en meget ensidig kost. Rug- og bygmel har været det skelet husholdningen byggede på, hvortil kom ærter, saltet kød, sild og ost. En bevaret kostplan ugen igennem lyder:

Morgen:	Aften:
Erter, Kød	Erter, Kød
Gryn, Grød, Sild	Melgrød
Erter, Laks	Erter, Laks
Gryn, Grød, Sild	Melgrød
Erter, Tørfisk	Erter, Tørfisk.
Gryn, Grød, Ost	Melgrød
Gryn, Grød, Sild	Melgrød

Hertil kom dagligt 3 trækrus øl samt en ration brændevin. Brændevinen fik man sendende fra Norge, hvorimod hovedparten af øllet blev brygget på stedet. Bryggerkedlen

6. Assistent Matthias Fersleff foretog 1727 en rekognosceringsrejse nordpå dels for at undersøge mineralforekomster, dels for at søge egnede lokaliteter til anlæggelse af nye kolonier.

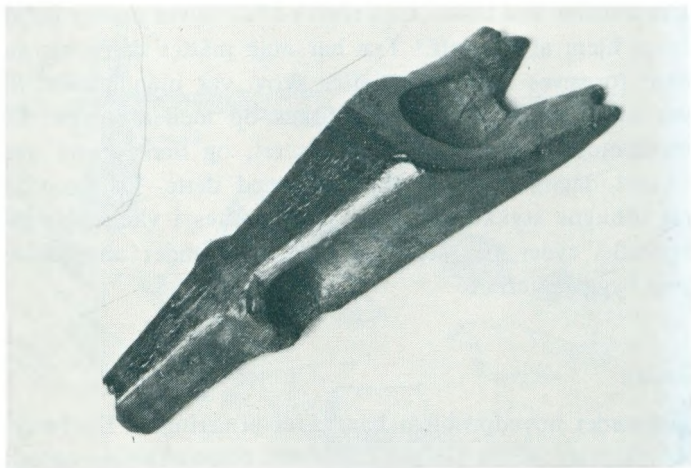

Fig. 24. Harpunspids udskåret af nordmand efter eskimoisk forbillede.

var nedmuret i svalen, og talrige stave såvel af trækrus som af ankre i forskellig størrelse fortæller om opbevaringen.

Skørbug frembød en stadig fare under disse forhold, og her spillede øllet en vigtig rolle som forebyggende middel. Fund af blommesten og -skind tyder på, at man også hjemmefra forsøgte at gardere kolonisterne mod denne plage – en sygdom grønlænderne undgik ved at fortære visse tangplanter og maveindholdet af forskellige landdyr.

Fangst

Det var imidlertid meningen, at man for størstedelen skulle proviantere på stedet ved jagt og fiskeri; intet af dette lykkedes særlig godt. Fiskekroge, harpuner, hampeliner, knive, bøsser samt rigelig krudt og bly til støbning af hagl og kugler – alt dette var ekspeditionen fra Bergen blevet

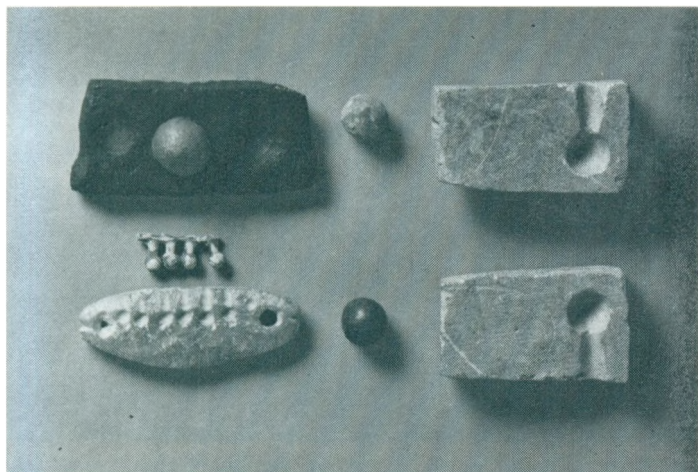

Fig. 25. Støbeforme til hagl og geværkugler af fedtsten og jern.

udstyret med. Mange af disse redskaber er blandt fundene: Simple fiskekroge uden modhager, knive med smukt udskårne benhåndtag, stumper af tykke liner og en enkelt harpunspids af nordnorsk oprindelse. Herudover mange stykker bøsseflint og i massevis af hagl og blykugler. De sidste blev fremstillet på stedet, og fundet omfatter da også støbeforme til såvel hagl som geværkugler af forskellig kaliber. Brudstykker af smeltedigeler med trekantet bundflade og let udadskrånende sider forarbejdet af fedtsten fandtes både i våningshuset og i smedjen.

Men til trods for at de bergensiske købmænd tilsyneladende havde brugt al mulig fantasi ved udrustningen af ekspeditionen, slog fangsten alligevel fejl. Dels har købmændenes og de stedkendtes fantasi ikke rakt langt nok, dels har man i de uvante omgivelser haft svært ved at opsøge byttet. Fiskerne roede i dagevis rundt på havet, men forgæves. Peter Harpunér var afskåret fra at udøve sin

håndtering, da fartøjerne, man rådede over, var for små til, at man turde give sig i kast med de hvaler, der lejlighedsvis blev observeret. Hertil kom, at kun få af koloniens indbyggere havde tilstrækkelig erfaring i jagt på landdyr, samt at de medbragte geværer var af en ringe kvalitet.

Således var situationen i starten. Man klarede sig ved at handle med grønlænderne, forsøge at tilegne sig deres fangstteknik og ved at udspørge dem om, hvor vildtet fandtes – ja, man gik endog så vidt, at man i smug fulgte efter dem, når de drog på fiskeri.

Lærte kolonisterne noget af grønlænderne, så forstod også disse at udnytte de muligheder »Kavlunakkerne«⁷ bragte med sig. De bløde, praktiske hampeliner blev hurtigt taget i brug frem for de stive kobberremme,⁸ man før havde brugt. Disse var vel nok stærkere, men krævede en omstændelig og langvarig forarbejdningsproces. Endvidere nævner Poul Egede i sin dagbog fra årene 1721–28 en episode, som fortæller lidt om den fantasi og opfindsomhed, der gennem århundreder har været betingelsen for det grønlandske folks eksistens: En dag manglede han sin passer. Han ledte forgæves efter den nogen tid og opdagede så, at en af de unge grønlændere havde taget den, bukket spidserne om på den og surret den sammen med et stykke hvalbarde. Således havde han lavet sig en fortrinlig ulkepilk.

Som ovenfor nævnt gik det i den første tid meget dårligt med jagten og fiskeriet. Senere lærte man bedre at tilpasse sig forholdene, og et meget varieret knoglemateriale fortæller lidt om, hvilke arter man efterstræbte. Ravn, rype, jagtfalk, ren, polarhare og ræv jagede man på land. En lang række af skærgårdens fuglearter indgik ligeledes i den daglige husholdning: Skarv, skråne, havlit, edderfugl, skal-

7. Grønlandsk ord for europæere.

8. Kobbe er et norsk ord for sæl.

Fig. 26. Denne ko, som er fotograferet på Island, svarer formentlig af udseende til dem, som i 1723 blev sendt til Håbets Koloni. Dette eksemplar er dog lidt større.

lesluger, forskellige mågearter, alk, lomvie og endda geirfuglen, som nu helt er uddød. Knogler af hvalros, ringsæl, grønlandssæl og klapmyds er talrige, men en del af dette jagtbytte har man givetvis tilhandlet sig hos de omkringboende grønlandere. Af fiskearter kunne kun påvises torsk.

Husdyr

En gruppe af knoglematerialet fortjener særlig omtale, nemlig knogler af svin, ko, ged, får og hund. I sin relation for 5. oktober 1723 nævner Hans Egede, at der samme sommer var sendt: »2 Øxen (tyre), 2 Kiør og nogle andre smaae Chreatur« op til dem med skibene fra Bergen. Af brevvekslingen kan vi se, at udtrykket »smaae Chreatur« dækker over bl. a. 5 søer og 1 ged.

Flere husdyr var sendt afsted fra Norge, men adskillige bukkede under på rejsen og allerede ud på efteråret

samme år så man sig nødsaget til at slagte en af tyrene, »da vi icke er forsiunede med saa meget Høe og foder at de alle uden fare kand opholdis.« Videre skriver Hans Egede, at: »skulle mand være i sinde, Colonien med Qvæg og Chreatur at ville forsiune, da maa dend nødvendig til saadan en Sted forflyttis, hvor Qvæg og Chreatur kand fødis og opholdis, men her er ickum en tør og ufrugtbar Sted.«

De eneste steder i nærheden man kunne finde en smule frisk foder var på øerne syd for kolonien ved grønlændernes huse, men dette var langt fra tilstrækkeligt. For at skaffe hø til vinterfodring var man nødt til adskillige gange i sommerens løb at sejle ind i de mere frugtbare fjorde og fylde bådene. Til dette formål medsendte Bergenskompagniet 1723 et antal leer (24 stk). Nærværende fund omfatter 2 af disse: Ca. 50 cm lange, smalle leblade der formentlig har haft et ret kort skaft.

At det ikke gik synderlig godt med kvægavlen fornemmer man tydeligt af et brev dateret d. 2. august 1724 til Bergenskompagniet: »De Chreatur som forgangen Aar blev hidsendt er endnu i Live og ved magt, endog her er slet lejlighed for dem; Faarene har mand faaet avel af, men Kjøerne er gammel og duer icke.« Vore knoglefund viser, at køerne ikke blot var gamle, men også af en uhyre lavstammet og degenereret race, som man i datiden kun fandt i afsides egne af Nordnorge og på Island. Dyrene har haft en skulderhøjde på omkring 95 cm, altså kun få cm højere end den mindste eksemplar man kender. Det har derfor som Egede skriver, næppe været særlig gode avlsdyr. Dog konstaterer man af en opgørelse fra 1727, at hver af de to køer har fået to kalve.⁹

Foruden ovennævnte vidnesbyrd om husdyr forekom

9. Det store materiale er udgravede knogler af fangstedyr, fisk og husdyr er tilgået Zoologisk Museum i København, hvor bestemmelser og bearbejdelse foretages af Jeppe Møhl.

knogler af hund og af høns. Intet steds nævnes det, at Egede skulle have bragt hunde med sig eller anskaffet sig nogle deroppe, men her kommer det lokale kildemateriale os til hjælp. Den grønlandske kunstner Aron, som stammer fra Kangeq,¹⁰ skildrer på en af sine akvareller en episode foran Hans Egedes hus. Teksten lyder: »Da Hans Egedes vagthund angriber Tusilartips søn Egnatius, som griber den om underkæben og slår den ihjel.«

Hønsene må formodes at have været blandt de »smaae Chreatur«, som i 1723 sendes op til kolonien, eftersom Egede året før foreslår, at man forsøger med hønsehold.

Forsøg på agerbrug

Det gjaldt om i videst muligt omfang at være selvforsynende, og man prøvede at få mange forskellige vækster til at gro. Af et brev dateret 19. april 1723 fremgår det, at man sendte 6 tønder havre og 1 tønde byg derop. Dette af en slags som efter sigende spirede 6 uger efter, det var kommet i jorden, vel at mærke under forudsætning af at det blev gødet ordentligt. Kompagniet formanede derfor Egede, at han gemte »Kobbefincker og andet som udi husholdningen af kastes som der i dend sted kan bruges.«

Da der ikke har været mulighed for dyrkning i umiddelbar nærhed af kolonien, blev forsøgene henlagt til fjordlandet, hvor der adskillige steder fandtes egnede områder, især i nærheden af nordbotomterne, hvor jorden før havde været dyrket. Til at gøre jorden tjenlig har man haft spader, viser fundet, men at der også har været benyttet

10. Aron fra Kangeq levede 1822–69 og arbejdede tilskyndet af og i nært samarbejde med H. J. Rink, som bl. a. skaffede ham materialer. Hans udtryksform var akvarel og træsnit, og han skildrede fortrinsvis episoder fra sagn og overleveringer. Se i øvrigt Eigil Knuth: Aron fra Kangeq, 1969.

svedjebrug, ved vi fra Poul Egedes optegnelser.¹¹ Han skildrer afbrændingen af et landområde et sted i Ameralikfjorden. De derboende grønlændere så på i stor forfærdelse, hvilket man ikke kan fortænke dem i, når man tænker på nutidens lejlighedsvis jordbrande, og ved hvilken betydning disse kan have for dyrelivet. I asken såede man ikke blot korn, men også kål og andre grøntsager. Spor efter sådanne dyrkningsforsøg kan stadig ses i Qôrgut.

Smeden

Fundmaterialet fra smedjen udgør et kapitel for sig. Her får vi et glimrende billede af hvorledes man trods mangel på råstoffer har forstået at klare dagligdagens tekniske problemer. Hovedpersonen her hedder Ole Johanesen, eller som han oftest omtales i kilderne: Olle Smed. Om ham skriver Hans Egede i 1722: »Denne person kand vi fornemme er ické Saa u-effen« og senere i 1723: »Han er en fix og Duelig Person til sit Smed arbeide og noch u-mistelig paa stedet.« Dette viser i hvor høj grad, man værdsatte hans evner.

Som det ses af den tidligere beskrevne grundplan (se fig. 22), har han ikke haft meget plads at udøve sit håndværk på. Inden for de 3 × 3 m har han svedende, klods op af essen, foretaget enhver tænkelig form for reparationsarbejder. Talrige fund af støbeforme og digeler viser, at han har forarbejdet mange forskellige slags beslag og spænder samt blykugler. At han har formået lidt ud over sit smedehåndværk, viser dele af en drejebænk, hvorpå han har formet ikke blot ting i metal og træ, men også små bægge af fedsten og perler af månestensagtige kvartsstykker – en bjergart, som forekommer almindeligt i området. En lidenskabelig tobakssmøger har han været.

11. Se litteraturkommentarerne.

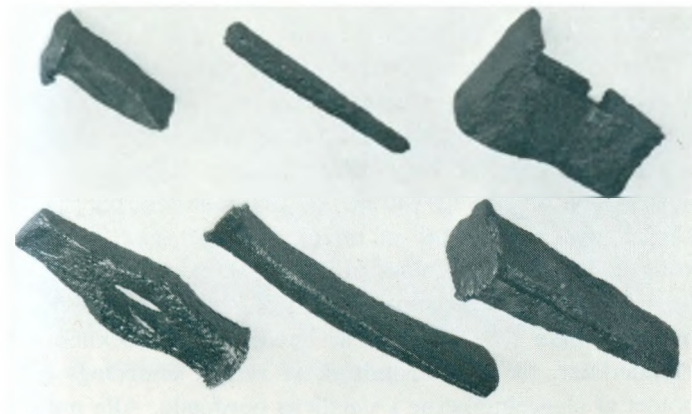

Fig. 27. Værktøj fundet i smedjen.

Talrige itubidte kridtpiberør vidner om de store kraftanstrengelser, hans arbejde tit har kostet ham, og at han heller ikke i ny og næ gik af vejen for en dram, aner man udfra de mange flaskehalse og glasskår, som ligger spredt rundt om.

Alle oplysninger man har om ham, tyder på, at han tilligemed har været et omgængeligt gemyt. Dels var han jo ansat i Bergenskompagniets tjeneste og virkede i kolonien, så længe denne eksisterede. Dels lykkedes det ham at gøre sig gældende i den sikkert meget hårde konkurrence om de kun 4 »quindfolck«, som fandtes på stedet 1723. Anne Maria Jans Datter, som sommeren 1722 sendtes til Håbets Koloni for at lave mad, kom allerede året efter i lykkelige omstændigheder. Olle Smed indrømmede sin andel i det skete, og parret anmodede om at blive ægteviet, hvilket de også blev, omend på forventet efterbevilling. Et år senere erklærer man fra Bergenskompagniet at »det giftermaal i mellem Ole Johannesen Smed og Anne Maria Jans datter kand icke bevilliges, thi først har hand verit hemmelig forloftet med et andet quindfolck, for det andet saa

kand hans løn icke tilstrecke at underholde dennem begge tillige med i Tiden kommende børn.«

Blandt fundene i smedjen har vi et rigt udvalg af hans værktøj f. eks. hamre, tænger, file, save, bor, en sadelmagersyl og en saks. En del af de genstande, som i løbet af sommeren 1728 var bragt til reparation, lå endnu rundt omkring på gulvet: Et vaffeljern, 2 leblade, en ankergren, kårdeklinger, kobbærtøj m. m. Så storslået har åbenbart kongens kolonisationsfremstød i 1728 været, at man nu ikke længere behøvede at gemme hver lille stump jern. I hvor høj grad man i de første 7 år havde været i bekneb for råmaterialer, fik man et indtryk af ved at undersøge indholdet af slaggebunkerne i smedjens nordende. Alle mulige brugsgenstande fandt vi her halvt omsmeltede, ja selv søm og spiger havde man måttet samle sammen for at benytte som råjern. Desuden fandtes i alt 6 jernkugler stammende fra 2-pundskanoner. Kolonien var fra starten, ved vi, understyret dels med håndvåben: »4 Muskedonnere, 22 Snaphaner, 2 Rifle Bøsser, 14 Pistoler, 12 Sabler, 26 Kårder« samt et antal løse kårdeklinger. Dels også med 6 »Støcker«, hvilket vil sige jernkanoner¹² og hertil 530 pund sortkrudt. Hvalfangeres hårrejsende beretninger om overfald af vilde havde fået Bergenskompagniet til at træffe forholdsregler af bl. a. denne art. Hurtigt har man dog opdaget, hvor unødvendig denne befæstning var, og kuglerne har formentlig i stedet udgjort den vigtigste råstofreserve.

Folkenes hverdag

Hvorledes tiden i øvrigt har henslæbt sig i de 7 lange år, har vi kun få oplysninger om. Sommerhalvåret gik vel hur-

12. Kanoner af denne kaliber var almindeligt tilbehør i datidens skibe. De betegnedes falkonér eller falkonetter. Kugler af samme kaliber vides leveret til Det ostindiske Kompagni i 1705.

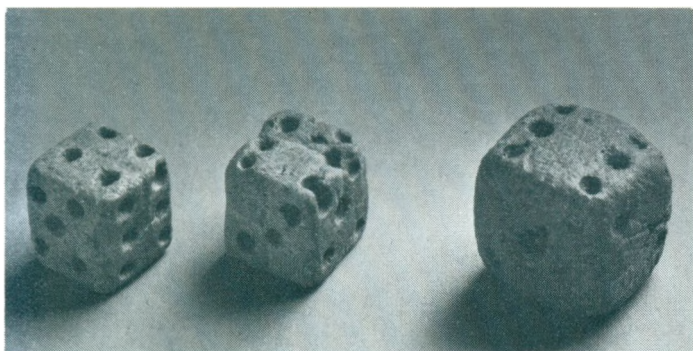

Fig. 28. Spilleterninger af fedtsten.

tigt. Man havde da kontakt med hjemlandet, og som nævnt brugte man det meste af tiden til at indsamle tilstrækkeligt brændsel, fylde provianthuset, udføre anlægs- og reparationsarbejder samt foretage kortere eller længere rekognosceringsrejser. Der har imidlertid været ugelange storme, hvor sne og regn har pisket mod ruderne, og der har været hele den lange vinter, hvor næsten enhver udendørsaktivitet var lammet.

For at opretholde mod og moral har Hans Egede hyppigt holdt andagt og med jævne mellemrum oplæst kompagniets »Skibs-Articler« for folkene. Dette var et reglement, som gjaldt for alle i tjenesten, både på skibene og i land. Heri hedder det bl. a.: »Om Tærning, Kort-spil, Tusken og Bytten:

Alle, som Tærning og Kort eller noget andet til at leege med og forpartere, på Skibene indfører, skulle have forbrudt en Maanets Gage og otte dage til Vand og Brød udi Jern.«

En meget streng straf forekommer det én, så meget mere som vi ved, at terningspil virkelig har været en af folkenes adspredelser i ledige stunder. Tre terninger af fedtsten fandtes i huset, den ene i Hans Egedes afdeling.

Videre hedder det: »Ald Selgen, Kjøben og Tusken skal være ugyldig og skal icke holdes, uden det af Raadet confirmeres, i synderlighed forbydes strenge-
ligen alt hvis som i saa maader skeer, hvorved Folket om deres Løn og Gage bedrages.«

At heller ikke dette punkt blev overholdt, ser vi i et brev til Bergenskompagniet dateret 2. august 1724. Her beklager Hans Egede sig over folkenes småhandler bl. a. med beklædningsgenstande, hvorved mange tager sig al for stor fortjeneste. For at komme sådant til livs foreslår han, at kolonien bliver forsynet så rigeligt med beklædningsgenstande, at den slags ikke bliver nødvendigt.

Om drukkenskab siger »Skibs-Articlerne«: »Om nogen, som tiener Compagniet drikker sig drukken når hand er på Reisen eller inden Skibsborde, skal hand hver gang have forbrudt een Maanets Gage, og de Gemeene derforuden straffes efter sagens Lejlighed og som det hele Skibsråd for got befinder.«

På dette punkt henviser reglementet altså fortrinsvis til situationer ombord på skibene, mens man i kolonien nok har taget lettere på denne sag. Talrige skår af drikkeglas, stentøjsdunke, glasflasker samt dele af trækrus tyder på, at man jævnligt har taget sig en tår, så mon ikke man også i ny og næ fik sig en over tørsten?

Af andre nydelsesmidler har tobakken været brugt, endog i store mængder, viser de mange hundrede kridtpibestumper, som fandtes spredt over hele våningshuset. Af pibernes stempler ses, at størstedelen var hollandske. Det kan ikke udledes heraf, at kolonien har haft regelmæssigt handelssamkvem med de hollandske hvalfangere, eftersom over halvdelen af Danmarks og Norges årlige pibeforbrug dengang blev dækket af Holland. Noget tyder imidlertid på, at handel alligevel er foregået. Dels nævner Egede jo gang på gang, at han har kontakt med de forbisejlende skibe, og dels er der flere stempler blandt de fundne, der

Fig. 29. a) Forskellige kridtpibetyper af hollandsk og engelsk oprindelse.

b) Eksempler på mesterstempler, som blev indprentet i den lille støbedup på undersiden af piben, hvor hoved og rør stødte sammen.

såvidt vides ikke er registreret hverken i Danmark eller i Norge. Desuden fandtes brudstykker af piber fra England, som næst efter Holland var Danmarks største leverandør.

Tidligere er omtalt udvekslingen af erfaringer og af redskaber og materialer. Denne teknologiske side af kulturkontakten illustreres af mange forskellige genstande. Brudstykker af grønlandske fangstredskaber og ikke færre end 6 fedtstenslamper fortæller lidt om de dele af den eskimoi-ske kultur, disse kolonister bogstavelig talt var nødt til at optage for at eksistere. Hvad grønlænderne tog til sig af alt det nye, de blev præsenteret for, har man endnu kun

Fig. 30. Det færdigrestaurede våningshus set mod syd.

sparsomme oplysninger om, og hovedparten stammer fra de historiske kilder. Her nævnes de vigtigste handelsvarer samt flere enkeltgenstande, som senere ses at indgå i den grønlandske kultur. En dokumentation og en endnu mere detaljeret viden om denne kulturkontakt ville kunne skaffes gennem undersøgelser af samtidige grønlandske fælleshuse.

Ruinerne i dag

Når man forsøger at tolke og restaurere de spor, der efter 250 år var tilbage af Håbets Koloni, er der mange ting, man må tage hensyn til: Vi ved, at våningshuset sommeren 1728 blev brudt ned og at alle brugbare byggematerialer blev bragt til Godthåb og brugt ved opførelse af den nye koloni. Derfor er det risikabelt at slutte noget ud fra fun-

denes placering. Dernæst kan det konstateres, at der har været en livlig aktivitet af grønlandere på stedet i årene efter flytningen. Man har formentlig bortført alle brugbare genstande, ting som koloniens indbyggere har kasseret eller efterladt. Det undersøgte område er desuden for begrænset til at kunne yde noget fuldkomment billede.

Hvad derimod de byggetekniske detaljer i de undersøgte huse angår, står man, som det ses af det tidligere beskrevne, på mere sikker grund. Takket være et omhyggeligt opmålingsarbejde, iagttagelser under afdækningen og rekonstruktion på papiret har det været muligt at restaurere hustommen, således at grundplanen fremtræder med ret stor nøjagtighed.

Af våningshuset ses nu rester af den ydre skal inden for hvilken det egentlige hus af træ har ligget. Tørve- og stenmurene står tilbage i en højde af $\frac{1}{2}$ –1 m og kun få steder har det været nødvendigt at restaurere disse. Stenlægningen i den vestlige del har dannet gulvet i svalegangen mens husets øvrige del som har haft trægulv blot er planeret. Begge husets indgange er frilagt og ved den vestlige ses stengulvet i en lille forstue. Herfra har en smal passage ført langs vestvæggen op til kælderen, det lille appendix for husets nordende. De to stenindrammede forhøjninger markerer ovnenes placering. I det nordvestlige hjørne af det indre hus er markeret grundfladen af et lille næsten kvadratisk rum hvis gulv var belagt med tegl. Skillerummene mellem husets 3 værelser har været af træ og er ikke markeret.

Af smedjen er ligeledes bevaret rester af tørrevæggen med en døråbning mod syd. Gulvet rundt om essen er, som det sikkert altid har været, en planeret jordflade. Essen er bevaret som en stensat cirkelformet forhøjning i midten mens slaggebunkerne i rummets nordlige del er fjernet.

Resterne af de øvrige 2 huse markeres ganske godt i sig selv som jordvolde og ligger fortsat uforstyrret hen.

Litteraturkommentar

Kun en del af det historiske kildemateriale er let tilgængeligt i form af genudgivne værker, breve og aktstykker; men ønskes et nøjere studium af 1700-tallets Grønland, må man søge til Rigsarkivet i København, Det Deichmanske Bibliotek i Oslo (hvor tekstens citerede synsforretning fra 1727 er at finde) og det historiske arkiv i Bergen.

Det grundigste historiske kildestudium foreligger i *Finn Gad: Grønlands Historie I og II*, København 1967 og 1969, hvor det især er bind II, første halvdel, der har interesse i denne sammenhæng. Hertil kommer den store biografi af *Louis Bobé: Hans Egede, Grønlands Missionær og Kolonisator, Meddelelser om Grønland 129,1*. En lettere fremstilling af historiens forløb findes i *Mads Lidegaard: Grønlands Historie*, København 1961.

Brevene og aktstykkerne, som angår Hans Egedes ophold på Håbets Ø, er udgivne i *Louis Bobé: Diplomatarium Groenlandicum 1492–1814, Meddelelser om Grønland 55,3*, samt i *Sollied og Solberg: Bergenserne på Grønland i det 18. årh. Håbets Koloni, anlegg og besejling 1721–26*, Oslo 1932. Hans Egedes indberetninger og grønlandsbeskrivelse er genudgivet i *Hans Egede: Relationer fra Grønland 1721–36*, og *Det gamle Grønlands nye Perlustation eller Naturelhistorie etc. 1741*. ed. L. Bobé, *Meddelelser om Grønland 54*. Sønnens, Poul Egedes, optegnelser findes i *Poul Egede: Efterretninger om Grønland, uddragne af en Journal holden fra årene 1721–88*, København 1788.

Biografier over nordmændene på Grønland i 1700-tallet og koloniernes beskrivelse findes i *Hother Ostermann: Nordmænd på Grønland I–II*, Oslo 1940, hvori findes en synsforretning fra 1726. I *Eigil Thorhallesen: Beskrivelse over Missionen i Grønlands sydlige Distrikter*, v. L. Bobé. Særskrift fra Det Grønlandske Selskab 1914, bind I, findes også en synsforretning over kolonien fra 1725.

To små, værdifulde hollandske skrifter fra 1719 og 1720 er begge oversat til dansk og findes i *Lourens Feykes Haan: Beskrivelse af Straat Davids tilligemed sammes indvaaneres sæder, skikkelse og vaner, som også deres fiskefangst og andre handlinger (1720) ved L. Bobé, Det grønlandske Selskabs Årsskrift 1914*, og *samme: Kursforskrifter for besejlingen af Grønland, særlig Diskobugten (1719) ved L. Bobé, Det grønlandske Selskabs Årsskrift 1915*.

Af den store mængde litteratur om norsk og dansk byggeskik, som blandt andet har været medvirkende ved rekonstruktionen af Håbets Koloni, må hér nævnes tre værker. *Marta Hoffmann: Jærhuet. By og Bygd*, Norsk Folkemuseums Årsbok 1944, Oslo 1943, der i særdeleshed omtaler indretningen af husene i det vestnorske kystbyggeri, hvor svalen og den omgivende tørve- og stenmur er vigtige elementer. *Eilert Sundt: Om bygningsskikken på landet i Norge*, Christiania 1862 (senere udgave ved Schmirmer, Christiania 1900), som er en af de væsentligste kilder til forståelse af den norske byggeskik. *Axel Steensberg: Den danske bondegård*, København 1943, hvori der gives en grundig beskrivelse af bindingsværkshusets opståen og udvikling tilligemed inventar som bageovn og bilæggerovn, der også er behandlet hos Marta Hoffmann.

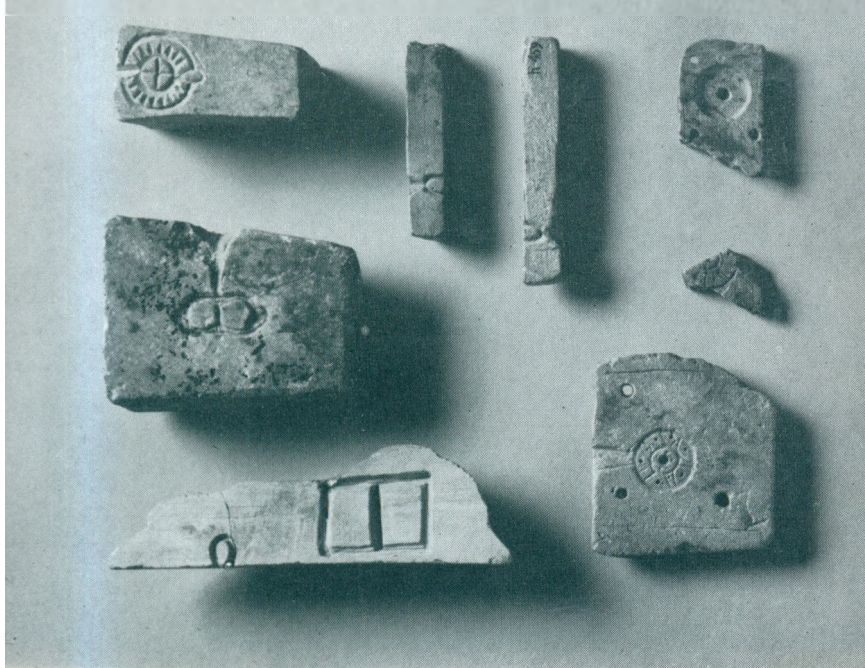
Pl. I Salvekrugke og snapsedunk af lertøj. Import fra Rhinlandet.

Pl. II Vadmel Kippervævning

Enkelte steder var bevaringsforholdene så gode, at hel sko samt dele af klædningsstykker kunne reddes. Her ses udsnit af to forskellige tekstiler, der sandsynligvis er vævet i Norge.

*Pl. III Støbeforme til spænder, knapper og lignende. Smedjen.
Nogle af jern fra beboelseshuset.*

Pl. IV a, b, c og d: Bægre af fedtsten. a og d er drejet.

e: Blomsterroset i to halvdele. Muligvis negativ af større støbeform.

f: ubestemmelig genstand af sort skifer.

g, h, i og j: legetøj af fedtsten. j er sikkert model af vaffeljern. Se Pl. VI.

Signét af bly. Det har ikke været muligt at identificere våbenet, men at det er fremstillet på stedet, er der næppe tvivl om.

Pl. V Aftryk af krigsmedalje.

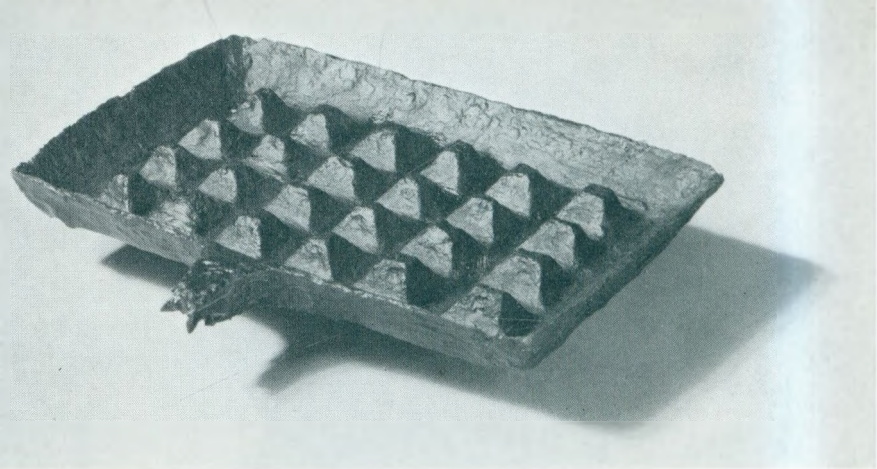
Den afbildede person er Maximilian II Emanuel, kurfyrste af Bayern, som levede 1662–1726.

Teksten lyder: MAX:EMAN:ELECT:BAVARLÆ (Maximilian II Emanuel udvalgt til at regere over Bavaria). Aftrykket stammer fra en sejrsmedalje, der menes slået 1685 i anledning af hans giftermål med Maria Antonia, der har prydet bagsiden. Sandsynligvis er det en sejrsmedalje for hans deltagelse i kampene i Tyrkiet.

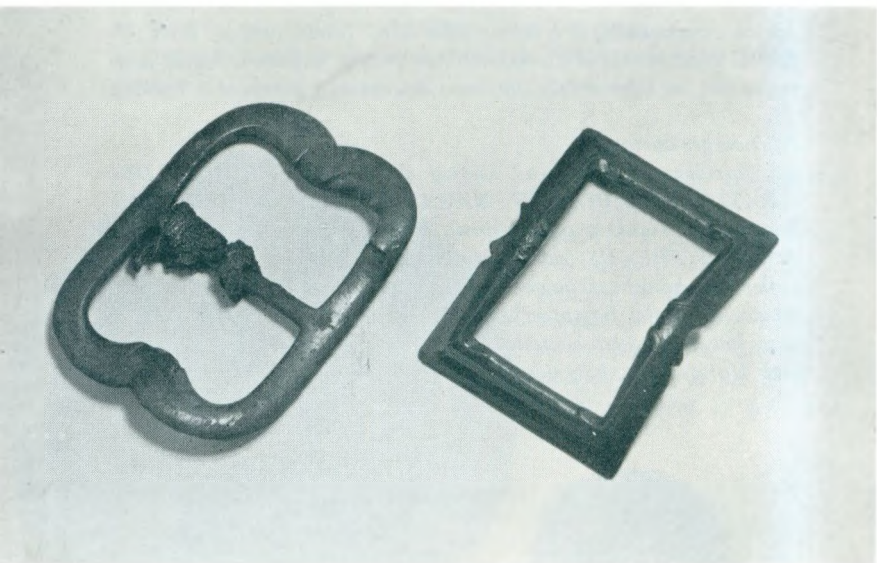
Nürnberg-cheton

På forsiden et billede af Ludvig d. XV og indskriften: DEI GRATIA FRANCIAE ET NAVARRA REX (af Guds nåde konge over Frankrig og Navarra). På bagsiden et træ og indskriften: DAT FRUCUS (dat fructus) – DAT QUECO (que coronas) (solen = kongen skinner på frugterne – solen bringer hæderskranse). Nederst bogstaverne W. H. H., initialerne på den person, som har fremstillet chetonen. Hans navn er: Wolfgang Hieronymus Hofmann, og han vides at have virket fra 1714.

*Pl VI.
Vaffeljern.
To spænder af messing.*

Nº 1. *Fusilarctus exnerata* Ignatiusip, palasip H. Egedip ring
 messua sigdlingniartunut sakulöriniagã sarssovingmane agdl.
 Illuso tokupã.

DIS-Danmark

1 2 9 6 2 5